

Prof. dr VERA PILIĆ-RAKIĆ

LABILNOST DRUŠTVENE REPRODUKCIJE I KONCEPCIJE „MARX CONTRA KEYNES“ I „KEYNES CONTRA MARX“

Govori se odavno, od vremena fiziokrata do danas, na različite načine o prostoju društvenoj reprodukciji, o proširenoj, o opadajućoj, o negativnoj, o ekonomski pravilnim ili poremećenim proporcijama između osnovnih odeljaka i/ili unutar njih. Protivrečnostima unutar sistema društvene reprodukcije bavili su se, ali na različite načine, i Marks i Kejns. Od te konstatacije želimo poći korak dalje.

Marksova teorija društvene reprodukcije za koju je imao tako malo ili čak nimalo uzora u dotadašnjoj ekonomskoj nauci i kasnije Kejnsovi agregati, brojne teorije i njihove interpretacije o uzrocima i prevazilaženju kriza (cikličnih i svih u ekonomskoj nauci i praksi do sada poznatih) — okreću se oko jednog jedinog stožera.¹ Ovo važi i za stare i nove teorije dugih i kratkih talasa, za teorije o privrednoj ravnoteži itd. A taj stožer nesumnjivo jeste cilj kome se teži i stiže preko prikazivanja funkcionisanja mehanizma manje ili više razvijene robne proizvodnje ka prevazilaženju l a b i l n o s t i društvene reprodukcije. Drugim rečima, reč je o procesu koji vodi ili teži stanju kada odnosi između glavnih odeljaka društvene reprodukcije i odnosi između klasa u jednoj privredi i društvu pokazuju znake izlaska iz ravnoteže, pokazuju disproporcionalnost koja traje ili se tako učestalo ponavlja da preti

¹ U referatu za ovaj skup osvetljavane geneze teorije društvene reprodukcije i njena aktuelnost u savremenim uslovima se zadržava i na do sada nepoznatim tj. neobjavljenim Marksovim pripremama za pisanje Deseće glave „Antidühring“-a, odnosno kritike Dühring-a u celini i značaju koju su Kenejeve Ekonomske tablice imala u to vreme kada je Marks „još jednom“ pažnju posvetio istoriji teorije.

da ugrozi sistem i njegovo funkcionisanje. Istaknuto ujedno definiše i naš pojam, u ovome radu konstituisani pojam labilnosti društvene reprodukcije.

Dijalektička logika i njeni principi kao nezaobilazni u metodološkom postupku analize i sinteze u ovome radu vode nas postupno kroz sadržinu, kroz praksu globalnih kontura društvene reprodukcije u jednoj zemlji, ali i u okviru svetske pozornice ka stabilizaciji. Znači ka pojmu koji okupira savremena nastojanja traženja izlaska iz mogućeg kolapsa privrede i društva.

O svemu ovome govore Marks i Kejns, dva autora u ekonomskoj nauci oko čijih se koncepcija, kao oko dva jezgra formiraju brojna tumačenja, komentari, ali i dalja razrada, nastavak — nužni produžetak njihovog sistema učenja. Pri tome postaju zapažena i stara i nova pitanja i između ostalih ona koja neprestano traže odgovor, kroz komparativnu analizu: a da li se odista radi o dva jezgra? Ili je Kejns možda umnogome, kada je u pitanju funkcionisanje sistema robne proizvodnje, prihvatio Marksove koncepcije ne priznajući ga autorom. U ovom delu ekonomske teorije (koja u celini još ne može biti i ekonomska nauka) isprepliću se stara i nova shvatanja.

Ovo fundamentalno istraživanje iziskuje potvrdu u praksi. Traži se osnova teorije na kojoj bi se kao na solidnom temelju mogla graditi i stabilizaciona ekonomska politika, mehanizam privrednog sistema i nova savršenija teorija planiranja i na kojoj bi se opredeljivali ciljevi i putevi razvoja.

Periodi i miljokazi teorijskog i praktičnog razvoja regiona zemalja i sveta u celini registrovani su kao obeležja tvrdnji „svi smo mi marksisti“, ali i onih „svi smo mi kejsijanci“.

Što se tiče tvrdnje „svi smo mi marksisti“, reč je o onoj poznatoj — prožetosti marksizmom svih podistema društvenih nauka o kojoj se npr. govorilo upravo u vreme kada je heterogenost gledišta bila na vrhuncu. Kada je u pitanju koncepcija „svi smo mi kejsijanci“, reč je o pravcu koji je označen kao — „Main stream“ — „glavna struja“, a o čemu smo pisali opširnije u analizi poslednjih Samjuelsonovih koncepcija i njihovoj kritičkoj analizi. Reč je o poznatom — rodoslovu ekonomske nauke ovoga autora. U isto vreme Kejnsove i kejsijanske koncepcije su se nalazile između klasične i neoklasične ekonomske teorije s jedne strane i marksističke kritike kategorija (i pojmova) s druge strane, tj. političke ekonomije! U svrhu argumentovanih zaključaka i uviđajući veliki značaj aktuelnih i savremenih koncepcija za dalji razvoj ekonomske teorije i njenog metoda u radu se zadržavamo ne samo na Šigeto Tsuru-ovim koncepcijama, ne samo na Matikovom poznatom eseju „Marx i Kejns“, ne samo na O. K.W. Milerovom pokušaju kritičke interpretacije neokejsijanstva i na drugim u svetu poznatim doprino-

sima evaluacije Kejnsovih koncepcija kao što je npr. onaj I. Osadčaje nego i na stvaralačkoj recepciji Kejnlsa.²

Posebno mesto u radu čini poziv na značaj Kejnsove recepcije i stvaralačkog korišćenja ovog sistema kada su npr. u pitanju odnosi u različitim sferama reprodukcionog procesa. Pri tome ostaju nezaobilazne studije akademika Šoškića — posebno kada je reč o osvetljavanju zaposlenosti i zapošljavanja, ali i inače. Sve ovo naravno u ovom trenutku u vezi sa našim stabilizacionim programom, intenziviranjem i prestrukturiranjem naše privrede i društva.

Funkcionisanje naše proširene društvene reprodukcije u okvirima svetskih globalnih problema i u predvečerje nicanja novih protivrečnosti na svetskom planu — njihovo prevazilaženje — imanentna je težnja svih naših traganja za unapređenjem metoda i teorije u isti mah. Međutim, unapređenje i razvijanje teorije i metoda nije samo sebi cilj. To nikada u istoriji razvoja ljudskog društva, odnosno u istoriji razvoja ekonomske teorije i ekonomske nauke nije ni bio slučaj. Još manje je moguće da to bude u savremenosti kada privredna i društvena praksa na svetskoj pozornici, a i u nas, iziskuje konstituisanje instrumentarija ili mehanizma privrednog sistema i odgovarajuće ekonomske politike koji bi omogućio nesmetano odvijanje proširene društvene reprodukcije.³ Ova činjenica koja je neosporna nas je i rukovodila da ovom prilikom osvetlimo kako se Kejnsova teorija *razvijala* i *tumačila* u procesu pokušaja njenog integrisanja u praktične mere jedne ekonomske politike koja može da spreči nastupanje labilnosti društvene reprodukcije, odnosno može da izvede iz krize robnu privredu. Kada je nastala Kejnsova teorija, dugujući mnogo tlu do tada postojećih ekonomskih koncepcija i ekonomske nauke, označila je revoluciju u odnosu na do tada vladajuće teorije. Mnogi njeni interpretatori i komentatori u jednom delu sveta, a u jednom periodu društveno-političkog razvitka u različitim društveno-ekonomskim sistemima, su ukupnu kritiku Kejnlsa zasnivali uglavnom na tezi i njenoj razradi (kroz određenu argumentaciju) o tome da je Kejns ideolog monopolskog stadija kapitalizma, ideolog krupne buržoazije koji želi da spase sistem od potresa i od krize jakog intenziteta, kao što je bila ona iz 1929—33. Ova je prethodila periodu nastanka njegove studije „General theory“ itd. Kejnsovi agregati, njegovi pokušaji da mere regulacije proisteknu iz veza u celini reprodukcionog procesa, njegovo posmatranje i

² Videti detaljnije: Irina M. Ossadtschaja: Von Keynes zur neoklassischen Synthese — eine kritische Analyse, izd. „Die Wirtschaft“, Berlin, 1976. Posebno videti deo 7: Marksistička teorija reprodukcije i građanska teorija privrednog rasta, str. 145. do 169.

³ U ekonomskoj teoriji i u ekonomskoj nauci čija je provenijenca tle razvijenih zemalja na Zapadu reč je o — instrumentariju—, a u zemljama socijalizma u Evropi o — mehanizmu—. Razliku je moguće naći jedino u pitanju da li su mere dovedene u sistem.

objašnjenje tražnje i psihološke primese teorije u kategoriji sklonosti ka potrošnji, štednja, investicije, uloga novca i faze privrednih ciklusa — sve je to ulazilo u novi obuhvat, u proširene i izmenjene koordinate jednog procesa konstituisanja Kejnsovijanske revolucije. U tim okvirima kategorija puna zaposlenost, koja je sama po sebi i sinteza, i cilj, u Kejnsovoj analizi postaje i ostaje dominirajuća, i ona koja, budući imanentna koncepcija u svakom njenom delu ovu pretvara istovremeno i u teoriju razvoja i u savremenu teoriju regulacije reprodukcionog procesa. Ne zadržavamo se na u ekonomskoj nauci već razrađenim i odavno poznatim varijantama tumačenja Kejnsove teorije o kojoj smo napred govorili.⁴ Ne nabrajamo, zadržavajući se na genezi te teorije ne pominjemo opširnije do sada revnosno i pedantno nabrojane prethodnike, uzore, izvore i sastavne delove ovog krupnog sistema u ekonomskoj nauci. O tome smo i sami već publikovali, posredno ili neposredno, svoja gledišta.

Samo informisanja radi, podsećamo našeg čitaoca da usmena kritika Kejnsovog dela, kao dela autora koji je ideolog monopolističkog kapitala, podvlači odsustvo njegove originalnosti. Njegovo tretiranje novca i njegove uloge naročito se dovodi u vezu sa koncepcijama Silvija Gezela.⁵ Nabrajajući Kejnsove izvore i sastavne delove njegove teorije Pol Matik u svojoj studiji „Marx and Keynes“ mnogo kasnije na sličan način kazuje da Kejnsova „nije Kolumbo“ u svojim otkrićima itd.⁶

Metodološko, odnosno filozofsko poimanje ovih rasprava, utoliko ukoliko je u vezi samo sa izabranom temom u ovom prilogu, pokazuje da ni jedna teorija, ni jedna koncepcija, a pogotovo ne veliki teorijski sistemi, ne niču na praznom prostoru, nego na fundamentu onoga što je nauka do tada dala. Uvek pri tome iskrsava i permanentno pitanje prioriteta naučnog otkrića uz nijansirane razrade gledišta o tome ko je prvi pomenuo ili imao u vidu određenu kategoriju, pojam ili samo izraz (naziv), a ko je stvarno razradio, ko je termin ispunio održivom sadržinom i uklopio u određeni sistem. Očigledno istorija nauke prioritet naučnog otkrića daje ovim poslednjim naučnicima.⁷

⁴ Tako npr. i suština, i vreme kada se pojavljuju nabrojane koncepcije vide se iz studije V. S. Volodina pod naslovom: „Heins ideolog monopolističkog kapitala“, izd. Akademija nauka SSSR, Moskva, 1953.

⁵ Autor ovoga priloga podseća na brojna predavanja profesora Radivoja Davidovića, u različitim prilikama, u kojima je isticao da je ova veza između Silvija Gezela i Kejnsova bila poznata i pominjana još u staroj Jugoslaviji, prilikom ideološkog obrazovanja naprednih kadrova.

⁶ Pol Matikova studija je objavljena prvi put 1969. godine u V. Britaniji.

⁷ Ovde je moguće navesti u nas najpoznatiji primer kategorije viška vrednosti koja je svojevretno kroz kritiku Marksa bila pripisivana Rodbertusu koji je pomenuo izraz, ali nije poznavao suštinu. Drugi takođe poznat primer je izraz »cena proizvodnje« koji pominje Rikardo, ali tek Marks ga suštinski objašnjava itd.

Zadržavajući se još na konstituisanju Kejnsovog sistema, onoliko koliko je u vezi sa temom, celine radi i imajući u vidu osnovne konture, nužno je pomenuti i one studije koje dodiruju vezu Kejns — Marks, pominjući je kada je reč o tome da li je Kejns čitao neposredno Marksovo delo, pre nego li je objavio svoje osnovne koncepcije. Izdvajajući ona shvatanja i one činjenice koje mogu pomoći utvrđivanju istine, pa tek onda preći na analizu, merodavni Kejnsovi biografi, uvek kada je reč o ovome pitanju, pominju Kejnsovo pismo G. B. Shaw-u iz koga se vidi da je on čitao prepisku između Marksa i Engelsa. Ako je reč o razumevanju „Kapitala“ i poznavanju Marksove i Engelsove laboratorije, onda većina i starih, i novih komentatora kao jedan od izvora saznanja navode upravo i ovu prepisku.⁸ No i pored toga postoji uverenje da Kejns nije ozbiljno studirao Marksov opus. Navodno on je taj opus izjednačavao i identifikovao sa klasicima, posebno sa najvišim dometom koji je sagledavao kroz Rikardova dela.⁹ Ovog poslednjeg je međutim, kao što je poznato, podvrgavao ozbiljnoj kritici. Ovo nije beznačajno za dublje poznavanje savremene teorije neorikardijanaca i opšteg nivoa građanske ekonomske teorije danas.

Ovo je moguće potpunije sagledati ne samo na osnovu pregleda i analize savremenih tokova ekonomske misli i njihove gotovo permanentne modifikacije, nego i iz celine ovog priloga. Delimična poklapanja između Marksovih shema u teoriji društvene reprodukcije i Kejnsovih agregata bili su do sada već predmet osvetljavanja brojnih istaknutih istraživača.¹⁰

⁸ To su npr. naročito poznata „Pisma o Kapitalu“, ali i ostala.

⁹ Videti pomenutu Matikovu studiju iz napomene br. 6, str. 22. i R. F. Harrod: *The Life of John Maynard Keynes* itd.

Ukupna biografija J. M. Kejnsa je značajna za adekvatno razumevanje njegovog sistema, kao i za podsticaje koji su uticali da do njega dođe.

¹⁰ Videti detaljnije: dr Lazar Pejić, „Teorijski principi akceleratora“, *Ekonomist*, br. 1/1981, zatim od istog autora i studije „Uvod u makroekonomsku analizu“, izd. Prosvetni pregled, Beograd, 1983, kao i „Elementi makroekonomske analize“, izd. Institut za ekonomska istraživanja i Savremena administracija, Bgd., 1986.

Naravno u kontroverzama koje su u nauci poznate ovim pitanjima ostaju odavno poznate studije *Johna Eatona*, posebno poznata — „Marx against Keynes“, iz početka šezdesetih godina, kao i novija kolektiva autora sa Stephan-om Krüger-om na čelu, pod naslovom „Keynes contra Marx“ izd. VSA, Hamburg 1984. god. u Saveznoj Republici Nemačkoj su originalna tumačenja Keynes-a iz pera H. Mattfeldt-a koja privlače sve veću pažnju.

Više puta smo naglašavali u svojim radovima, kao i u prethodnom tekstu nezaobilazne studije akademika dr Branislava Šoškića u nas, o stvaralačkoj evaluaciji Kejnsa u savremenosti. Videti posebno: „Ekonomska analiza I i II“, Savremena administracija, 1971. godine.

Vredna pažnje je i sledeća studija:

G. Bombach u.a.: *Der Keynesianismus*, B. 1—4, Berlin/Heidelberg-New York 1980.

U svom daljem izlaganju nastojimo osvetliti i akcentovati razlike između Marksovih i Kejnsovih koncepcija: prikazati da *Marksovo učenje nije identično Kejnsovom*.

Zadržavajući se još uvek na Kejnsovim glavnim radovima, ukazujemo na bitne karakteristike.

Pre svega metodološki prilaz u makroanalizi i u posmatranju privrede kao celine u Marksa i u Kejnsa je različit. Marks ukupnu teoriju društvene reprodukcije izvodi iz proizvodnje. Uslovi proizvodnje su merodavni za sve ostale faze reprodukcionog procesa, oni određuju *uslove raspodele, razmene i potrošnje*. S tim u vezi: tačno je da i Marks, i Kejns značajnu pažnju obraćaju kretanju najamnina i njihov odnos prema profitu u uslovima svih faza privrednog ciklusa. Smanjena tražnja, niže najamnine, smanjena efikasnost kapitala, sniženje troškova budućih kapitalnih ulaganja u odnosu na trenutne, na postojeće realne investicije i smena faza ciklusa jesu pitanja koja se razmatraju u redovima svih komentatora Kejnsovog, ali i Marksovog dela.¹¹ Obe teorije pridaju značaj ovim kretanjima i u vreme krize, i u fazama koje im prethode i koje dolaze posle njenog ispoljavanja do najviše tačke. Razlike su međutim značajne, jer Kejns posmatra tržište radne snage i zauzima posebno stanovište u pogledu njegove regulativne funkcije. Kejns posmatra razvijeni reprodukcioni proces kapitalističke privrede na drugi način nego li Marks. Zadržava pažnju na konjunktturnim kretanjima, a Marks na uslovima proizvodnje kao određujućim uslovima i kada je u pitanju tražnja, i kada je u pitanju raspodela. Za Marksa su to dati, utvrđeni odnosi i *proporcije*. Ove razlike potiču iz različitog stava prema karakteru rada. Kejns posmatra rad koji je kroz društveno-potrebno radno vreme supstanca vrednosti samo kao *faktor troškova*. Stvaranje vrednosti se posmatra nezavisno od karaktera rada, od njegovog dvojakog karaktera. Sve razlike odatle proističu.

Prema tome ako je reč o radnoj snazi, o glavnom faktoru proizvodnje i danas i u perspektivi (uprkos eksploziji tehničko-tehnoloških otkrića i njihovoj budućoj primeni u praksi), onda je ona u Kejnsovom sistemu svedena na deo troškova proizvodnje. Marksova misao, istaknuta još u prvom tomu „Kapitala“, ali i u radovima koji su mu prethodili, a koja kaže da se stvarno koštanje robe i kapitalističko koštanje robe razlikuju za veličinu neplaćenog rada, ostaje aktuelna, ali i relevantna za ukazivanje na razlike između Marksovih i Kejnsovih koncepcija.

Kao što smo napred naglasili, ukazujemo samo na bitne razlike. Upravo zbog toga ne možemo, a da ne podvučemo i onu razliku koja proističe iz dva gledanja na ciklično kretanje robne privrede. Podsećamo čitaoca da Marks krizu sagledava kao zako-

¹¹ Videti: Klaus O. W. Müller: *Neokeynesianismus*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje „Akademie-Verlag“, Berlin, 1974.

nitost i on čak osvetljava unutrašnje protivrečnosti toga zakona.¹² I hiperakumulaciju, i blokadu akumulacije i proces pretvaranja novčane akumulacije u stvarnu Marks izvodi iz prirode kapitalističkog načina proizvodnje. Izmena strukture jedne privrede jeste metod, put i sredstvo koja kapitalističku robnu proizvodnju izvodi iz krize. Drugim rečima prelaz na novu tehniku i tehnologiju uslovljava, po Marksu, izlazak iz krize. Za taj prelaz nužno je svakog dana sve više i više kapitala, te se proces koncentracije i centralizacije mora intenzivirati. U međuvremenu propada mnogo sitnih i srednjih kapitalista ili oni bivaju prisajedinjeni u različitim procesima onim najmoćnijim, najvitalnijim itd.¹³ Kroz te procese dolazi do optimiziranja ili bar do oživljavanja uslova oplodnje kapitala. Naravno po Marksu je već u samom aktu prevazilaženja krize klica nove krize koja se priprema. Nova tehnika na višem stupnju čini broj radničkih ruku suvišnim, raspodela i potrošnja bivaju značajno i negativno modifikovane itd.

Ukratko: u cikličnom kretanju kapitalističke robne privrede u kome dolazi do otpuštanja i pogoršanja položaja radnika, do neizvesnosti njihovog položaja i sudbine — u procesu izmene jedne strukture postaje neizvesna sudbina i mnogih kapitalista — onih čiji kapital biva pripojen vitalnim predstavnicima kapitala koji postaje sve kupniji, prelazi dalje na sve savršeniju tehniku itd.

Ne ulazeći na ovom mestu u celinu teorije kriza, privrednih ciklusa i njihovih tumačenja i komentara u savremenoj ekonomskoj teoriji (a o čemu smo u početku takođe govorili) — ovu problematiku pominjemo u vezi samo sa razlikama između Marksove i Kejnsove teorije.

S tim u vezi Kejnsove probleme i posebno blokadu akumulacije razrešava kroz odgovarajuću monetarnu politiku, kroz tržišne zakonitosti i kroz svekolike uticaje i povratne sprege kamate u privredi i društvu. Posebno je ovo značajno kada je u pitanju tržište radne snage. Uopšte uzev, aktivna intervencionistička Kejnsova i kejnjsijanska ekonomska politika pojavljuje se kao mera koja je suprotna monetarno-kreditnoj politici. Niža kamatna stopa odražava se na ekspanziju investicione aktivnosti i u daljem toku pod inače normalnim uslovima to dovodi do intenziviranja proizvodnje, odnosno povećanja nacionalnog dohotka i naravno zaposlenosti.

I Kejnsova i Marksova teorija u različitim periodima, kao i svi veliki teorijski sistemi, kao podsistemi ili delovi podistema u nauci imali su i imaju kontinuirano različite komentare i interpretacije. Njihova veća ili manja razuđenost i razvijenost uslovljava pojavu postkejnjsijanstva i neokejnjsijanstva, odnosno neomarkszizma itd. Na ova strujanja je nužno i vratiti se u daljem tekstu,

¹² Sve je to Marks izložio u Trećem (za štampu konačno još nepremljenom) tomu „Kapitala“ u gl. 13, 14. i posebno 15.

¹³ Isto, treći tom, glava 15.

ali pre svega vraćati se na njih u procesu daljeg razvoja marksizma, tog otvorenog sistema u nauci, otvorenog za sva dalja obogaćivanja i kroz evaluaciju novih teorijskih koncepcija i kroz analizu savremene prakse.

Ni za jugoslovenskog čitaoca, niti za verziranog čitaoca u svetu ne može biti ni informativno, a ni korisno da se eksplicitno duže zadržavamo ni na celini Kejnsove teorije, niti na do sada poznatom Marksovom opusu. Ovo važi kao činjenica čak i ako je reč o uslovima koji vladaju u onim zemljama i regionima u kojima proces saznanja ne ide više pretežno kroz oblike čitanja i razmišljanja nad studijama — knjigama i časopisima.

Upravo zbog izloženoga u ovaj prilog uključujemo na početku pomenute činjenice koje su rezultat sinteze pisca ovoga priloga nastale osvetljavanjem raspoložive građe Marksove i Engelsove zaostavštine koja će biti objavljena verovatno 1988. ili 1989. godine i sadržaće ne samo „Anti-Dühring“ nego i sve rukopise o pripremnim radovima Marksa i Engelsa za ovo izdanje, za odgovor na kritiku Diringa. Kao što je poznato, Diring je bio, kako Marks sam kaže, „prvi stručnjak koji je progovorio“ posle pojave prvog izdanja Prvog toma „Kapitala“.¹⁴ Diring je pisao dve ozbiljno koncipirane kritike Marksovog dela. Nakon prikaza i prve opširnije kritike prvog izdanja prvog toma, posle pet godina Marks objavljuje drugo izdanje koje Diring dočekuje sa još oštrijom kritikom Marksove navodne površnosti i nedostataka.¹⁵ O prvog Diringovoj kritici Marks nije bio blagovremeno informisan. Pažnju mu skreće Adolf Hepner, urednik „Volksstaat-a“, a Bebel i Liebknecht insistiraju da Marks čak pokloni pažnju Diringovim primedbama. One su očigledno veoma uticale na njih, bile su lako prijemčive. Diringova shvatanja predstavljala su značajan korak napred u političkoj borbi u odnosu na tadašnje konzervativne krugove — vladajuće krugove u tadašnjoj Nemačkoj. U međuvremenu Marks je zaokupljen sem redovnim problemima i teškoćama svoga materijalnog položaja i zdravstvenog stanja još i značajnim događajima onoga vremena: Pariskom komunom, Haškim kongresom Prve internacionale, Lajpciškim procesom, osnivanjem Nemačkog Rajha, pojavom krize itd. Sve je to za njegov studij bilo važnije od Diringove „Kritičke istorije“. Ali Diringove koncepcije uzimaju maha, one škode prodoru i poimanju Marksovih i Engelsovih koncepcija, one su kritika ne samo tih koncepcija i njihovo neadekvatno navođenje čak, nego su one i kritika Rikarda i kritika Hegela. Drugim rečima, to je kritika i svega onoga

¹⁴ K. Marks, iz pisma Kugelmanu, od 6. marta 1868. godine.

¹⁵ Nove činjenice o kojima govorimo u ovome radu crpemo iz raspoložive građe, iz Marksove i Engelsove zaostavštine koja će u MEGA izdanju (Erste Abteilung, Band 27 biti objavljena verovatno 1988. ili 1989. godine. Videti detaljno na str. 48. Dietz-ove najave MEGA izd. u redakciji Instituta za marksizam-lenjinizam, pri CK SJPN (SED) u Berlinu. Kao što smo u više mahova pisali ovaj posao se obavlja u saradnji Instituta u Berlinu i Moskvi i do sada imaju kao rezultat objavljenih 30 tomova sa aparatom.

što je bilo naučno i revolucionarno u nauci do Marksa i Engelsa. Marks proverava i detaljno se informiše na kojim pozicijama stoji Diring u celini i koliko je blizak Kerijevim koncepcijama. Diringova ponovljena i izoštrena u izrazu kritika Marksove dijalektike, kao metoda i svodenje njegovih teorijskih doprinosa na površno ponavljanje dotadašnjeg u nauci, bili su jedan od glavnih razloga što se Marks (a naravno i Engels) sprema da razobličiti Diringove koncepcije i kritiku u celini. On to ne čini samo posredno kroz nova izdanja prvog toma „Kapitala“, kroz rad na drugom i trećem tomu, nego i kroz ozbiljne pripreme za celinu jednog od svojih glavnih otkrića — za teoriju vrednosti i viška vrednosti koja je crvena nit svakog njegovog rada — posredno ili neposredno. Diringove koncepcije su počinjale da štete političkom pokretu radničke klase, a Marksova teorija nije bila sama sebi cilj, nego je bila usmerena da pokaže funkcionisanje reproduktionog procesa na primeru tada najrazvijenije kapitalističke robne proizvodnje u Engleskoj. Prikazujući to, Marksova nauka je prikazivala radničkoj klasi njen položaj, značaj i mesto koje joj pripada s ciljem da sagleda šta joj valja činiti da bi izmenila taj položaj. Sve ovo je manje ili više poznato, manje ili više priznato neposredno ili posredno u različitim tumačenjima Marksovog opusa. Ponovo govorimo o ovome upoznajući čitaoce sa do sada neobjavljenim Marksovim zapisima (Randnoten) uz Diringovu „Kritičku istoriju nacionalne ekonomije“. Sve to što je deo Marksove zaostavštine pokazuje kako je Marks spremajući se za odgovor i tim povodom uradio mnogo više u razvijanju i dizanju svoje teorije i metoda na višu potencu, nego li što nam je do sada bilo poznato. Marks iznova pregleda sve što je do tada rekao, on iznova čita Kennejeve „Ekonomske tablice“, on kazuje misli i koncepcije dalje razvija, a celinu tih rezultata čak ne koristi u celini u odgovoru Diringu.

Ovo poznavanje, samo po sebi, upućuje sve istraživače u savremenosti i sve poznavaoce dosadašnje kritike Marksovih koncepcija o teoriji društvene reprodukcije na bogatstvo njegovih ideja o proizvodnji, raspodeli, razmeni i potrošnji i o povratnoj sprezi između njih u Marksovom delu. Kao da konture Marksovih rezultata bivaju posle ovih naših saznanja — kada je u pitanju teorija društvene reprodukcije jasnije, izraženije. Kako bleđi iznova pred našim očima kritika Marksovih šema društvene reprodukcije, kritika njegove teorije počev od „teorije praznina (rupa)“ Roze Luksemburg, pa sve do danas, preko Grosmanove „odbrane“ Marksa, preko Lenjinove dalje razrade ove teorije, na poseban način, pa preko čuvenih metodoloških diskusija između 20-ih i 30-ih godina u SSSR-u sve do Šigeto Tsuru-ove misli u savremenosti itd. Ovaj poslednji je, između ostalog, rekao da su Marksove kategorije — kategorije društva koje je „krajnje jednostavno“, dok se „Kejnsovi agregati mogu primeniti na bilo koje složeno druš-

tvo".¹⁶ Ipak, polazna osnova su Marksove sheme, one su to i kod post-kejnsonianaca, a sva razmišljanja i ukupna savremena kritika upućena Marksu pokazuje, baš kao nekada i u Rozinoj kritici da nije mogao biti shvaćen Marksov metod: moć apstrahovanja im je ostala po strani. Reč je o Marksovoj apstrakciji. Nisu je shvatili ni oni koji u Marksovoj teoriji društvene reprodukcije vide samo teoriju koja „na x-rentgenskim zracima, pod njima pokazuje samo kostur jedne privrede i društva“. A stvarnost je više od toga. Kao što već ukratko izrečena poslednja misao, s ciljem da bude kritična prema Marksovoj teoriji, ipak ne uspeva da prenebregne Marksov doprinos i rezultat njegove analize, tako ni sva ostala savremena društveno-ekonomska misao svakodnevno sve veći oslonac ima u Marksovom opusu.

Uprkos svim razlikama između Marksa i Kejnsa, može se reći da je Kejns (kao i kasniji naučnici — postkejnsonianci) znao koliko je značaj Marksovih otkrića. Kasniji marksisti, kao npr. Lenjin davno su još uočili Kejnsovu lucidnost, u jednoj drugoj prilici.¹⁷ Kao posebna tema bila bi vredna pažnje neka komparativna analiza tih ocena u vezi sa njihovom produženom aktuelnošću i nerešenim problemima i neprevaziđenim protivrečnostima koje postoje na evropskom kontinentu danas.

Sa našom temom su u vezi ona shvatanja postkejnsonianaca i neokejnsonianaca koja pokazuju direktni oslonac na Marksovu teoriju društvene reprodukcije, ne prihvatajući pri tome Marksovu teoriju vrednosti i viška vrednosti itd. Ovo zbog toga što sistem u kome žive, rade i žele svojim teorijskim doprinosom oživotvoriti da dalje nesmetano funkcioniše — počiva na višku vrednosti itd. O tome smo pisali analizirajući detaljnije shvatanja Pola Samuelsona, G. Mirdala itd.¹⁸

Mišljenja smo da umesto svakog zaključka vraćanje na ove probleme nije istorija naučne misli kojoj pripada dostojno mesto itd. Reč je o velikom teorijskom sistemu Marksa koji je „pre svega metod, pa tek onda doktrina“, ali kao i doktrina značajan ne samo povodom današnjeg ponovnog vraćanja Hegelu i Rikardu, nego i Prudonu i Sen-Simonu, Bakunjinu i/ili Kropotkinu. Reč je o velikom sistemu Kejnsove teorije i metoda, takvom sistemu koji je na različite načine prisutan pri svakom kreiranju ekonomske politike danas u svetu. Kritičko preispitivanje i/ili modifikacija toga učenja nije zlo, nego nužnost svakog daljeg napretka u teoriji, nauci, privredi, pa i politici.

Ako se napred izložene doda da je čitava nauka socijalizma danas pred izuzetno ozbiljnim istorijskim zadatkom: da pruži

¹⁶ Videti deo Rada Shigeto Tsuru: „O reprodukcijom shemama“, Zagreb, 1959, „Naprijed“.

¹⁷ Poznata Lenjinova ocena prilikom Kejnsove ocene političkih prilika u Evropi i perspektive posle Versajskog mira.

¹⁸ Videti tri studije „Marksističke biblioteke“, izd. Privredni savetnik, Beograd.

naučno zasnovani teorijsko-metodološki sistem kategorija novog društva, u svakom regionu posebno i u svetu kao celini, onda tim više i tim pre sve izloženo, a i čitav dalji rad koji ne prenebre-gava ni Marksa, ni Kejnsa i sve ono što je nastalo posle njih, za-ista ima dubokog smisla.

Naša zemlja u svojim izuzetno teškim naporima da razvije te-oriju i nauku u svom fundamentalnom delu koji bi bio pretočiv u praksu upravo kroz mere ekonomske politike i privrednog sistema, kroz dalju razradu teorije planiranja, teorije organizacije jedne samoupravne socijalističke privrede u kojoj bi naša dosadašnja opredeljenja bila saglediva u procesu svoje realizacije — ne može i ne sme mimoći ni Marksovo ni Kejnsovo učenje u oblicima u kojima se nalaze danas pred nama. U protivnom, umesto dijalekti-ke progressa, imaćemo „dijalektiku retrogradnog procesa“!

Samo zbog toga da ovo još jednom naglasimo smo se i odlu-čili da pokušamo dati svoj prilog ukupnom doprinosu koji ovaj Skup pruža.

Prof. dr Vera PILIĆ-RAKIĆ

LABILITY OF THE SOCIAL REPRODUCTION
and
THE CONCEPTIONS „MARX CONTRA KEYNES“ AND
„KEYNES CONTRA MARX“

(Summary)

These two conceptions are very well known all over the world. We try to analyse their theoretical structure, contributions and critics.

Marx' theory of social reproduction that he had so little patterns or none at all in current economic science and later Keynes' aggregates numerous theories and their interpretations of causes and overcoming of crisis — turn around only one pole. This is valid both for the old and the new theories of long and short waves, for theories of economic balance etc. And this pole undoubtedly is the aim they strive for and is reached through realization of mechanism function of more or less developed production of goods in overcoming unsteadiness (lability) of social reproduction. In other words it is a process that leads or strives for such a state when relations between major parts of social reproduction and relations among classes in one economy and society show signs of abandoning the balance, show disproportion that lasts or repeats itself threatening to jeopardize the system.

Functioning of our enlarged social reproduction inframed into major world problems and ahead of rise of new antagonisms in the world-their overcoming is the most important goal of all our strivings and searching for the theories and methods that would be improved at the same time.

